

Kornelia Kłos

Czy dzieciobójczynie zabijają pod wpływem afektu?

Palestra 58/5-6(665-666), 152-155

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

CZY DZIECIOBÓJCZYNIIE ZABIJAJĄ POD WPŁYWEM AFEKTU?

Na wstępie pragnę zaznaczyć, że zaproponowany przeze mnie tytuł stanowi znaczne uproszczenie zagadnienia dogmatycznego stanowiącego przedmiot niniejszego opracowania. W istocie przeprowadzone w dalszej części rozważania zmierzają do rozwiązania następującego dylematu interpretacyjnego:

Czy w świetle aktualnej wykładni art. 148 § 4 k.k. możliwe jest zaistnienie takiego stanu faktycznego, który uzasadniałby przyjęcie, że matka dokonała zabójstwa swojego nowo narodzonego dziecka, znajdując się w stanie afektu usprawiedliwionego okolicznościami zajścia, co przesądzałoby o konieczności zakwalifikowania takiego zachowania z art. 148 § 4 k.k., a nie art. 149 k.k. (dzieciobójstwo)?

W doktrynie i orzecznictwie z zakresu prawa karnego materialnego stan afektu definiuje się jako „przeżycie utrudniające kontrolującą funkcję rozumu”, powodujące, że „sprawca kieruje się wyłącznie względami uczucia, niczym nie hamowanymi”¹. Jednocześnie podkreśla się, że omawiany termin obejmuje swym zakresem znaczeniowym jedynie „**afekt fizjologiczny**, nie związany z odchyleniami psychiki człowieka od normy”², co do zasady odnosząc się więc jedynie do osób psychicznie zdrowych. Co więcej, sama reakcja afektywna cechuje się nagłością wystąpienia i krótkotrwałością przebiegu, a także stanowi bezzwłoczną reakcję na bodziec zewnętrzny usytuowany poza sprawcą³. Z uwagi na tę ostatnią okoliczność występki opisany w art. 148 § 4 k.k. należy zaliczyć do przestępstw sytuacyjnych. W myśl kolejnego wymogu interpretacyjnego tak postrzegany afekt musi stanowić wyłączny motor działania sprawcy⁴, spełniając decydującą rolę w procesie motywacyjnym prowadzącym do zabójstwa. Ponadto większość przedstawicieli doktryny dodaje, że dla przyjęcia realizacji znamion „zabój-

¹ K. Daszkiewicz, *Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu. Rozdział XIX Kodeksu karnego. Komentarz*, Warszawa 2000, s. 161.

² A. Zoll, (w:) A. Barczak-Oplustil, G. Bogdan, Z. Ćwiakalski, M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas, J. Majewski, J. Raglewski, M. Rodzyńkiewicz, M. Szewczyk, W. Wróbel, A. Zoll, *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz do art. 117–277 k.k.*, wyd. II, Lex 2006, stan na 15 kwietnia 2011 r. [art. 148 § 4 k.k.], teza 68.

³ K. Daszkiewicz, *Przestępstwa*, s. 161.

⁴ Wyrok SA w Katowicach z 6 kwietnia 2000 r., II AKa 40/00, OSA 2001, nr 6, poz. 34.

stwa pod wpływem silnego wzburzenia” konieczne jest, aby przyczyna wywołująca afekt pochodziła od pokrzywdzonego, co oznacza, że to właśnie zachowanie późniejszej ofiary ma wywołać u sprawcy tak gwałtowną i nieoczekiwaną reakcję⁵. A. Zoll zaznacza w tym względzie, że: „zachowanie się pokrzywdzonego stanowiące przyczynę silnego wzburzenia **musi polegać na wyrządzeniu sprawcy krzywdy**, np. poprzez znęcanie się przyszłej ofiary zabójstwa nad sprawcą, zdradę małżeńską, ciężką obrazę, posądzenie o czyn hańbiący”⁶.

Na samym końcu procesu interpretacyjnego spoczywa konieczność weryfikacji, czy owo silne wzburzenie jest usprawiedliwione okolicznościami zajścia, a więc czy może zasługiwać na pewną dozę zrozumienia z punktu widzenia zasad moralnych i oceny społecznej⁷.

Jeśli weźmie się pod uwagę ten skrótowy zarys wykładni art. 148 § 4 k.k., powstać mogą wątpliwości co do możliwości pogodzenia zamiaru nagłego, charakteryzującego omawiany typ zabójstwa, z długotrwałym okresem ciąży, pełnym przemyśleń ciężarnych kobiet nad losem i przyszłością ich niechcianego dziecka, w obliczu trudnej sytuacji materialnej i osobistej⁸.

Z drugiej jednak strony wskazana koncepcja zdaje się korespondować z literalnym brzmieniem art. 149 k.k., w którym mowa o „**matce, która zabija dziecko w okresie porodu i pod wpływem jego przebiegu**”, wskazując tym samym, że na gruncie omawianego przestępstwa zamiar zabójstwa rodzi się dopiero w trakcie porodu, a ponadto pozostaje w ścisłym związku z samym procesem rodzenia.

W konsekwencji na pierwszy rzut oka wydawać się może, że cytowany przepis stanowi właśnie o sytuacjach nagłego, nieprzewidzianego zakłócenia czynności psychicznych, będących wynikiem samej akcji porodowej. Wszakże to dopiero lektura orzecznictwa i poglądów doktryny w zakresie wykładni art. 149 k.k. pozwala na uwzględnienie w ramach znamienia „wpływu przebiegu porodu” także czynników społecznych, związanych z sytuacją ekonomiczną, rodzinną i osobistą rodzących kobiet.

Idąc dalej, nie ulega wątpliwości, że poród jest procesem fizjologicznym, który w pewnych rzadkich przypadkach może doprowadzić do zakłócenia równowagi psychicznej u osób psychicznie zdrowych. Wyniki ostatnich badań aktowych dowodzą przy tym, że najczęściej diagnozowaną przyczyną nieprawidłowości w strukturze psychiki rodzących kobiet są **zaburzenia osobowości**⁹.

Ponadto możliwe do wyobrażenia wydają się sytuacje, w których zamiar zabójstwa zrodzi się u dzieciobójczyń w sposób nagły. W praktyce wymiaru sprawiedliwości częste są bowiem przypadki, w których dzieciobójczynie przez cały okres ciąży nie korzystają z pomocy ginekologicznej, nie znają daty porodu, a w rezultacie dokonują go w zaskoczeniu – w drodze powrotnej do domu z pracy, w samotności, w nocy.

Podkreślenia wymaga także fakt, że w piśmiennictwie prawnokarnym dopuszcza

⁵ A. Zoll, (w:) *Kodeks*, teza 73.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ K. Daszkiewicz, *O dzieciobójstwie (w świetle kodeksu karnego z 6 czerwca 1997 r.)*, „Palestra” 1998, nr 5–6, s. 43.

⁹ A. Księżopolska-Breś, *Odpowiedzialność karna za dzieciobójstwo w prawie polskim*, Lex 2010, stan na 7 kwietnia 2011 r., s. 91.

się wyjątki od wymogu „natychmiastowości” reakcji afektywnej. Powyższe odstępstwo uzasadnia się w szczególności, stwierdzonymi na gruncie psychologii, sytuacjami gwałtownego wybuchu, jako reakcji na błahy bodziec, w następstwie nagromadzenia negatywnych odczuć¹⁰. W tym kontekście na uwagę zasługuje fakt, że podobny stan permanentnego obniżenia nastroju towarzyszy okresowi niechcianej ciąży.

W dalszej kolejności należy zastanowić się, czy stan nagłego wzburzenia, powstałego w okolicznościach opisanych w art. 149 k.k., może choćby potencjalnie zostać zakwalifikowany jako reakcja na bodziec zewnętrzny oraz co w przypadku dzieciobójstwa stanowi ów faktor umiejscowiony poza sprawcą – „poród” czy raczej nowo narodzone, niechciane „dziecko”?

Jeśli przyjąć pierwszą hipotezę, nie sposób byłoby zasadnie twierdzić, że silne wzburzenie zostało wywołane przez okoliczność umiejscowioną poza sprawcą. Powyższego założenia nie dałoby się także pogodzić z wymogiem, że to właśnie **naganne zachowanie pokrzywdzonego** rodzi u sprawcy nieoczekiwany wybuch emocji.

W związku z powyższym w tym aspekcie trafniejsze wydaje się twierdzenie, że u podłoża potencjalnego afektu rodzącej kobiety leży fakt przyjścia na świat niechcianego dziecka. Jednocześnie nie sposób argumentować, aby to zupełnie niezależne od niemowlęcia zdarzenie cechowało się jakąkolwiek nagannością z jego strony.

Jeśliby natomiast doszukiwać się okoliczności usprawiedliwiających powstanie wzburzenia „w okresie porodu”, upatrywać ich należy głównie w okolicznościach egzogennych (zewnętrznych), takich jak: atypowe miejsce i czas porodu, duża utrata krwi. W judykaturze i doktrynie prawa karnego podkreśla się bowiem, że okoliczności usprawiedliwiające mają dotyczyć samego wzburzenia, a nie późniejszego zabójstwa¹¹. Jednocześnie Sąd Najwyższy zwrócił uwagę na fakt, że przy ocenie całokształtu okoliczności usprawiedliwiających słuszne jest także branie pod uwagę czynników endogennych, takich jak „**cechy charakteru sprawcy, jego predyspozycje oraz motywacja**”¹².

Jednocześnie sporne w doktrynie pozostaje, czy za usprawiedliwione okolicznościami można uznać także sytuacje wzburzenia, skierowanego przeciwko osobie trzeciej, która swoim zachowaniem nie spowodowała reakcji afektywnej¹³. W orzeczeniu z 29 maja 2003 r. Sąd Najwyższy dopuścił taką możliwość, jednocześnie ograniczając ją do sytuacji, „**kiedy okoliczności, w jakich powstał stan silnego wzburzenia, można – z punktu widzenia etycznego i społecznego – uznać za usprawiedliwione**”¹⁴.

Reasumując powyższe rozważania, nie ulega wątpliwości, że koncepcja zastosowania art. 148 § 4 k.k. do przypadków nagłych i gwałtownych zaburzeń równowagi psychicznej powstałych w związku z porodem budzić może kontrowersje interpretacyjne.

Jakkolwiek osobiście nie przychyliam się do stanowiska, że przepisy art. 149 k.k.

¹⁰ K. Daszkiewicz, *Przestępstwa*, s. 176.

¹¹ *Ibidem*, s. 173.

¹² Wyrok SN z 12 stycznia 1977 r., II KR 228/76, OSNKW 1977, nr 4–5, poz. 39.

¹³ SN udzielił negatywnej odpowiedzi na tak zadane pytanie w wyroku z 29 września 1971 r., II KR 186/71, OSNKW 1972, nr 1, poz. 10, natomiast w uzasadnieniu postanowienia z 29 maja 2003 r., III KK 74/2003, R-OSNKW 2003, poz. 1156, SN nie wykluczył możliwości przyjęcia usprawiedliwionego wzburzenia, którego ofiarą padła osoba trzecia.

¹⁴ Uzasadnienie postanowienia SN z 29 maja 2003 r., III KK 74/03, R-OSNKW 2003, poz. 1156.

oraz 148 § 4 k.k. wzajemnie się wykluczają¹⁵. W świetle aktualnej wykładni art. 148 § 4 k.k. bezsporne jest, że powołany przepis mógłby znajdować zastosowanie jedynie do takich wyjątkowych przypadków, kiedy to wyłącznie afekt pozostaje przyczyną popełnienia czynu zabronionego, a nie – jak to bywa w przytłaczającej większości spraw o dzieciobójstwo – całokształt sytuacji społeczno-osobistej sprawczyń. Nie oznacza to jednak całkowitej eliminacji znaczenia czynników pozaporodowych. Przeprowadzone badania własne akt sądowych wskazują bowiem, że okoliczności społeczne, nawet jeśli nie są głównym motorem działania dzieciobójczyń, wywierają ewidentny wpływ na odporność psychiczną ciężarnych kobiet, szczególnie wtedy, gdy osobowościowo są one na takie negatywne wpływy podatne.

Wydaje się także, że nie można wykluczyć sytuacji, w której widok niepożądanego dziecka, w połączeniu z fizjologicznymi i hormonalnymi konsekwencjami porodu, doprowadzi do silnego wzburzenia, opisanego w art. 148 § 4 k.k. Dla takich właśnie całkowicie wyjątkowych sytuacji wpływu czynników okołoporodowych na psychikę kobiety właściwa stawałaby się konstrukcja uprzywilejowanej postaci zabójstwa z art. 148 § 4 k.k.

¹⁵ A. Księżopolska-Breś, *Odpowiedzialność*, s. 39.